

‘MAAR IK BEN GEEN SCHOOIER’

NICO VAN NIEUWENHUYSEN
ARTS IN KAMP AMERSFOORT EN AAN HET OOSTFRONT

Adriaan van Es en Arjeh Kalmann

‘Maar ik ben geen schooier’

‘Maar ik ben geen schooier’

Nico van Nieuwenhuysen
Arts in kamp Amersfoort en aan het Oostfront

Adriaan van Es en Arjeh Kalmann

Foto omslag: portret van Nico van Nieuwenhuysen. Archief Nicolaas-John van Nieuwenhuysen (N-JvN).

© 2023 Uitgeverij Verbum, Adriaan van Es en Arjeh Kalmann
ISBN 9789493028630

Meer informatie: verbum.nl

INHOUDSOPGAVE

Inleiding.....	7
1 Chirurg en notabel.....	13
2 Geïnterneerd	55
3 Kamparts.....	71
4 Chirurg aan het oostfront	113
5 De achterblijvers	143
6 Aangeklaagd en veroordeeld	167
7 Cateau en haar zonen	217
8 Gedetineerd.....	249
9 Klaas/Nick, Jan en Maurits.....	265
10 De laatste jaren.....	295
11 Gesprekken met Nicolaas-John.....	315
Nawoord	339
Tijdslijn.....	343
Geraadpleegde bronnen.....	349
Over de auteurs	353

INLEIDING

Het gebeurde langs de kant van een van de voetbalvelden van de Amersfoortse voetbalclub Quick. De kleinzoon van de een speelde in hetzelfde jeugdfutsal als de zoon van de ander. De een was de hoofdredacteur van de regionale krant die de ander las; de ander was de huisarts van de een. Ze waren van dezelfde leeftijd en kenden elkaar al jaren.

Af en toe riepen ze aanmoedigingen naar hun sportende (klein)kinderen, maar ze waren vooral met elkaar in gesprek, omringd door andere (groot)ouders. In gesprek over de actualiteit, over misstanden in de wereld, en bovenal over de oorlog. De Tweede Wereldoorlog. Beiden deelden een grote fascinatie voor die periode, met name voor wat zich toen heeft afgespeeld in en rond Amersfoort.

De een had veel geschreven over kamp Amersfoort, het Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort, zoals het officieel heette. Daarbij was hij gestuit op Nico van Nieuwenhuysen, die zes maanden kamparts was geweest nadat hij meer dan twintig jaar als chirurg verbonden was geweest aan het Amersfoortse ziekenhuis De Lichtenberg. De ander had een deel van zijn medische opleiding – vooral chirurgische basistechnieken – in dat ziekenhuis genoten, maar had daarbij nooit de naam Van Nieuwenhuysen voorbij horen komen. Wel had hij ooit van een tante gehoord dat dokter Van Nieuwenhuysen, die in de oorlog fout was geweest, zachte handen had gehad toen hij in de jaren dertig haar enkelfractuur behandelde.

Daarover spraken die twee, aan de rand van dat voetbalveld. Beiden stonden aan de vooravond van hun pensionering. Dus zei de een tegen de ander: zullen we daar samen eens induiken, in die Van Nieuwenhuysen?

Het was pure nieuwsgierigheid die hen dreef. Hoe kon een arts, die als hoeder van de eeuwenoude eed van Hippocrates had beloofd alleen in het belang van zijn patiënten te handelen, zo de fout in zijn gegaan?

Ze togen naar het Nationaal Archief in Den Haag en ploegden het omvangrijke dossier over de kamparts door. En ze gingen naar het enorme medisch archief op een bedrijventerrein op Urk, om te zoeken naar het archief van ziekenhuis De Lichtenberg – hetgeen nog niet zo lang geleden in zijn geheel vernietigd bleek te zijn. Ze brachten uren door in de leeszaal van Archief Eemland, want al snel hadden ze ontdekt dat Van Nieuwenhuysen in de jaren twintig en dertig gedurende twaalf jaar voor de Christelijk-Historische Unie (CHU) in de Amersfoortse gemeenteraad had gezeten. Dozen vol raadsbesluiten namen ze tot zich.

Een bevriend historicus toverde uit media-databanken veel interessante publicaties uit lokale kranten tevoorschijn waarin Nico figureerde. Zo kabellede het project voort. Totdat een van beiden, op weg geholpen door een ervaren internetonderzoeker, stuitte op een zekere Nicolaas-John van Nieuwenhuysen in Californië. Hij stuurde een e-mail, in het Engels: wij zijn bezig met een boek over kamparts Nico van Nieuwenhuysen, is hij familie van u?

Het leek wel alsof deze Nicolaas-John aan de andere kant van de oceaan op dit bericht had zitten wachten. Op 3 februari 2019 mailde hij het volgende:

Ik ben de kleinzoon van Dr. Nicolaas van Nieuwenhuysen, en woon met mijn gezin in California. Ik ben werkzaam als psychiater.

Graag hoor ik meer over jullie werk i.v.m. het leven van mijn grootvader en Kamp Amersfoort. Mijn vader, Maurits, is in 2004 overleden. Indien hij bereid zou zijn geweest, zou hij een uniek perspectief hebben kunnen bieden, aangezien hij 11 jaar oud was toen de bezetting begon, en als gevolg van het optreden van zijn vader, na de oorlog zelf tot 1947 vast

zat. Zelf heb ik nog veel vragen, bv. wat leidt ertoe dat een arts die, voor zover ik weet, voor de oorlog als een uitstekend chirurg bekend stond, berucht wordt als kamparts, en zich later bij de “Nederlandsche Ambulance” aansluit en naar het Oostfront gaat? Ik ben zeker bereid om dit verder te bepreken. Met vriendelijke groet, Nicolaas-John

Dat was het begin van een uitvoerige mailwisseling, waarbij de journalist en de arts al snel merkten dat de kleinzoon sterk gemotiveerd was om samen te werken. Hij bleek te beschikken over het hele familiearchief van de Van Nieuwenhuysens en was bereid de delen ervan die betrekking hadden op zijn grootvader voor het tweetal te ontsluiten. Voor de onderzoekers opende zich een compleet nieuwe wereld.

Nog meer materiaal diende zich aan toen Nicolaas-John in maart 2020 met zijn zoon August naar Nederland kwam en in een loods in Soest de twee boxen opende waarin een groot deel van de nalatenschap van zijn vader Maurits was opgeslagen. Deze bevatte onder meer een deel van Nico's chirurgische instrumenten, die hij na de oorlog niet meer had mogen gebruiken vanwege het levenslange beroepsverbod.

Nicolaas-John en zijn zoon werden gastvrij onthaald door de directeur van Nationaal Monument Kamp Amersfoort, Willemien Meershoek. Voor Nicolaas-John was het zeer beladen en emotioneel om de plek te bezoeken waar zo veel mensen zwaar hebben geleden en waar zijn opa berucht was geworden als kamparts. In datzelfde kamp hadden na de oorlog zijn oma, zijn vader en zijn twee ooms vastgezeten, samen met andere Nederlanders die ervan werden verdacht fout te zijn geweest. De enige schuld van de toen nog minderjarige Maurits en Klaas bestond eruit dat zij de zonen waren van Nico van Nieuwenhuysen. Voor de naoorlogse bewakers waren zij een geliefd doelwit voor mishandelingen; die traumatische ervaringen hebben volgens Nicolaas-John hun verdere levensloop sterk beïnvloed. Geen wonder dat de tranen kwamen

toen Nicolaas-John daar voor het eerst rondliep, met zijn zoon August aan zijn zijde.

Iets minder heftig, maar wel heel mooi was de rondleiding van Nicolaas-John door Villa Meerwegen aan de Utrechtseweg, waar zijn opa en oma voor de oorlog hadden gewoond en waar zijn vader Maurits en diens twee broers Jan en Klaas hun jeugd hadden doorgebracht.

Dankzij het materiaal van Nicolaas-John en zijn grote betrokkenheid bij het project konden wij, de arts en de journalist – laten we nu maar overstappen op de eerste persoon meervoud – uiteindelijk een boek maken dat meer is dan het resultaat van spitwerk in archieven.

We hebben de ontwikkeling van de hoofdpersoon kunnen beschrijven: van gerespecteerd Amersfoorter tot foute Nederlander, van kundig specialist met grote ambities tot ‘een arts met onverschillige verbittering’ (citaat van professor Borst tijdens het proces tegen Van Nieuwenhuysen), van welgestelde Bergbewoner tot chirurg in SS-uniform aan het Oostfront, van overwinnaar tot overwonnen. Van een sociaal actieve Amersfoorter tot een eenzame Utrechter, die in detentie meubels was gaan maken en daarmee doorging na zijn vrijlating, om zijn tijd door te komen en nog iets met zijn begaafde handen te kunnen doen. Achteraf zag Van Nieuwenhuysen in dat hij verkeerde keuzes had gemaakt en hij erkende tegenover zijn rechters zijn tekortkomingen als kamparts, maar een schooier was hij naar eigen zeggen nooit geweest.

Ook het naoorlogse lot van zijn vrouw Cateau hebben we kunnen destilleren uit brieven, briefjes en inboedelstaatjes. Zij heeft met andere NSB’ers eveneens vastgezet in kamp Amersfoort en moest na haar vrijlating een hardnekkige strijd voeren om het hoofd financieel boven water te houden, om te voorkomen dat alle bezittingen vanwege ‘staatsvijandig gedrag’ verbeurd verklaard zouden worden en om haar zonen weer op de rails te krijgen. Toen die problemen grotendeels opgelost leken, liet haar gezondheid haar in de steek.

Cateau stierf vijf jaar voordat haar man Nico in vrijheid werd gesteld. Dankzij het materiaal van Nicolaas-John hebben we ook het verdere verloop van de levens van Jan, Maurits en Klaas kunnen beschrijven; helaas waren zij alle drie al gestorven toen wij met ons onderzoek begonnen.

Na zijn periode als kamparts is Van Nieuwenhuysen met een aantal andere artsen met de Nederlandse Ambulance naar het oostfront vertrokken om daar gewonde Duitse soldaten en SS'ers weer op de been te helpen. Dat heeft hij tot het einde van de oorlog gedaan. Het is hem al met al komen te staan op een gevangenisstraf van twintig jaar en een levenslang beroepsverbod, met afstand de zwaarste straf die aan een Nederlandse arts is opgelegd.

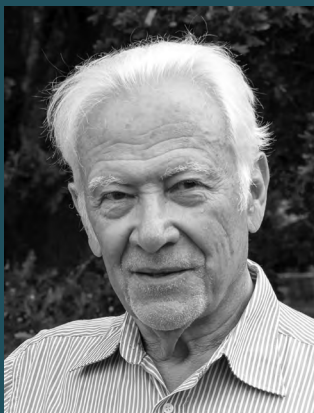
Toen Nico na twaalf jaar vrijkwam, was zijn vrouw overleden en waren twee van zijn drie zonen naar Zuid-Afrika geëmigreerd. Zijn laatste jaren bracht hij in eenzaamheid door in Utrecht. Hij heeft zijn chirurgische capaciteiten nog slechts één keer in de praktijk kunnen brengen, in de binnenlanden van Zuidwest-Afrika (nu Namibië), toen hij zijn zoon Maurits vergezelde op een reis langs een aantal missieziekenhuizen. Tijdens een ander bezoek aan Maurits is hij op 2 juli 1967 op 77-jarige leeftijd in Johannesburg overleden.

Het heeft ons altijd erg verbaasd dat er in Amersfoort zo weinig bekend is over Van Nieuwenhuysen. Dat was zelfs een van de belangrijkste drijfveren voor ons onderzoek. Voordat hij zijn medische kwaliteiten ten dienste stelde van de Duitse bezetter was Van Nieuwenhuysen een zeer gerespecteerde Amersfoortse chirurg, wiens betrokkenheid bij zijn stad onder meer tot uitdrukking kwam door zijn twaalfjarig raadslidmaatschap voor de CHU.

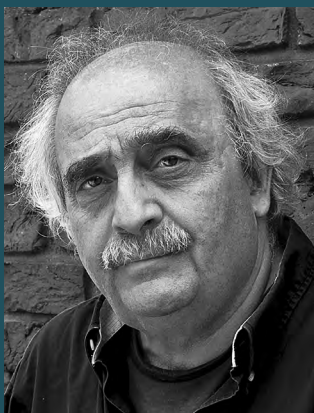
Tegenover het Polizeiliches Durchgangslager Amersfoort heeft de stad altijd een houding gehad van wegstijgen en ontkenning: het was een kamp van de Duitsers, het bevond zich eigenlijk op Leusdens grondgebied en het lag een flink stuk buiten de bebouwing. Na de oorlog werd het gebruikt als detentiecentrum voor NSB'ers, SS'ers en andere als staatsvijandige elementen beschouwde Nederlanders;

daarna werden alle barakken gesloopt en werd op het terrein een nieuwe politieschool gebouwd.

Later kwam er een herdenkingscentrum en sinds kort is er een prachtig museum. Maar de relatie tussen de stad en het kamp is nooit diepgaand onderzocht. Er wordt gesuggereerd dat de Amersfoorters de gevangenen op weg van het station naar het kamp zouden hebben overladen met sympathie en hulpgoederen. Dat beeld is op zijn minst eenzijdig, want er waren ook heel wat Amersfoorters die volop meewerkten aan de instandhouding van het kamp, waar honger, ziektes en terreur heersten. Misschien brengt dit boek enige nuance aan in het gangbare beeld van de relatie van Amersfoort met het kamp.

Adriaan van Es (Rotterdam, 1948) studeerde geneeskunde in Utrecht en volgde daarna de huisartsopleiding en de opleiding tot tropenarts. Na vier jaar als arts in Ghana gewoond en gewerkt te hebben, vestigde hij zich als huisarts in Amersfoort en voerde daar 35 jaar zijn praktijk. Daarnaast is hij betrokken bij medisch mensenrechtenwerk.

Arjeh Kalmann (Amsterdam, 1950) heeft veertig jaar gewerkt als regionaal journalist. De laatste jaren van zijn journalistieke loopbaan was hij hoofdredacteur van het Utrechts Nieuwsblad en de Amersfoortse Courant. Hij heeft als journalist veel geschreven over de oorlog, onder meer over de razzia in Putten en over kamp Amersfoort.

Adriaan van Es en Arjeh Kalmann

‘MAAR IK BEN GEEN SCHOOIER’

NICO VAN NIEUWENHUYSEN

ARTS IN KAMP AMERSFOORT EN AAN HET OOSTFRONT

Veroordeeld tot twintig jaar cel en een levenslang beroepsverbod; hoe kon het zover komen? Nicolaas van Nieuwenhuysen was een bekwaam en gerespecteerd chirurg, een maatschappelijk geëngageerde notabel die in een van de mooiste huizen op de Amersfoortse Berg woonde. Hij koos na de bezetting in mei 1940 de kant van de Duitsers en ontpopte zich als een bijzonder hardvochtige kamparts in kamp Amersfoort. Met de Nederlandse Ambulance trok hij als SS'er en als chef-chirurg naar het Oostfront om gewonde Duitse soldaten te behandelen.

Zijn vrouw en hun drie zonen werden na de oorlog samen met andere ‘foute’ Nederlanders langdurig in kamp Amersfoort en andere kampen opgesloten en kregen te maken met op wraak belust bewakingspersoneel. De enige schuld van de zonen bestond eruit dat zij kinderen waren van Nico van Nieuwenhuysen.

Nico van Nieuwenhuysen (1889-1967) gaf voor zijn rechters toe dat hij een ‘harde man’ was geweest, maar ‘geen schooier’. De schrijvers van dit boek, die konden beschikken over het familiearchief van Van Nieuwenhuysen met onder meer veel nooit eerder gepubliceerde foto's, laten de feiten spreken en wijden het slothoofdstuk van hun boek samen met Nico's kleinzoon Nicolaas-John aan morele en medisch-ethische kwesties. Met als belangrijkste vraag: hoe kon Van Nieuwenhuysen de Eed van Hippocrates, waarmee iedere arts zweert het belang van de patiënt altijd voorop te stellen, zo flagrant schenden?

uitgeverij
Verbum